https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Yuldasheva Sayyoraxon Ilhomjon qizi

OLIY TA'LIMDA TALABALARNING QOBILIYATLARINI INDIVIDUALIZATSIYALASH: X. GARDNERNING MULTIPLE INTELLIGENCE NAZARIYASI VA EKZISTENSIAL INTELLEKT TAHLILI

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy oliy ta'lim sharoitida talabalarning intellektual salohiyatini tashxis qilishning innovatsion yondashuvlari tadqiq etiladi. Xovard Gardner tomonidan ilgari surilgan ko'p qirrali intellekt nazariyasining evolyutsiyasi, xususan, an'anaviy turlardan ekzistensial intellektning qo'shilishigacha bo'lgan davri ilmiy tahlil qilingan. Maqolada universitet talabalari o'rtasida o'tkazilgan psixodiagnostik tajriba natijalari keltirilgan bo'lib, unda qobiliyatlarning turlicha namoyon bo'lishi o'quv samaradorligiga ta'siri isbotlangan. Muallif oliy ta'limda har bir talabaning "intellektual profili"ni yaratish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Annotation: This scientific article examines innovative approaches to diagnosing the intellectual potential of students in the conditions of modern higher education. The evolution of the theory of multiple intelligences put forward by Howard Gardner, in particular, the period of transition to the integration of existential intelligence, is scientifically analyzed. The article presents the results of a psychodiagnostic experiment conducted among university students, which proves the influence of different manifestations of abilities on educational effectiveness. The author provides practical recommendations for creating an "intellectual profile" of each student in higher education.

Kalit so'zlar: Multiple Intelligence, ekzistensial intellekt, qobiliyat diagnostikasi, oliy ta'lim, individual trayektoriya, psixologik profil, X.Gardner.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

KIRISH VA DOLZARBLIK

Inson kapitalini rivojlantirish va oliy ta’lim sifatini oshirish bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Oliy ta’lim muassasalarining asosiy vazifasi nafaqat standart bilimlar majmuasini berish, balki bo‘lajak mutaxassisning yashirin imkoniyatlarini kashf etish va ularni kasbiy faoliyatga yo‘naltirishdir.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta'lim tizimi tubdan transformatsiya jarayonini boshidan kechirmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida belgilanganidek, asosiy e'tibor talabaning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Ammo amaliyotda biz hali ham "o'rtacha talaba" modelidan foydalanmoqdamiz.

Psixologik nuqtai nazardan, har bir talabaning o'zlashtirish darajasi uning kognitiv qobiliyatlari va dominant intellekt turiga bog'liq. Agar biz talabaga uning intellektual tabiatiga zid usulda bilim bersak, bu nafaqat past o'zlashtirishga, balki kasbiy sohadan sovishga (professional burnout) olib keladi. Shu sababli, Xovard Gardnerning ko'p qirrali intellekt nazariyasi oliy ta'limda differensial yondashuvni ta'minlovchi eng samarali mexanizmdir.

Zamonaviy psixologiyada shaxsning qobiliyatini faqat mantiqiy yoki lingvistik ko‘rsatkichlar (an’anaviy IQ) bilan baholash o‘z dolzarbligini yo‘qotmoqda. Ko‘p hollarda an’anaviy ta’lim tizimi aynan shu ikki yo‘nalishga e’tibor qaratishi natijasida, boshqa turdagi yuqori salohiyatga ega talabalar o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon eta olmaydilar. Xovard Gardnerning ko‘p qirrali intellekt nazariyasi (Multiple Intelligence Theory) aynan shu muammoning fundamental yechimi sifatida namoyon bo‘ladi.

ILMIY NAZARIYANING EVOLYUTSIYASI

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

X. Gardner 1983-yilda o'z nazariyasini e'lon qilganda, u psixologiyadagi "intellekt yagona va uni faqat testlar bilan o'lchash mumkin" degan qarashni parchalab tashladi. Uning fikricha, inson miyasi turli xil axborotlarni qayta ishlashga ixtisoslashgan alohida modullardan iborat.

Dastlabki 7 ta intellekt turi (lingvistik, mantiqiy-matematik, fazoviy, musiqiy, tana-kinestetik, interpersonal va intrapersonal) ta'lim mazmunini boyitdi. Keyinchalik qo'shilgan naturalistik intellekt va eng muhimi — ekzistensial intellekt nazariyaning falsafiy va metodik asosi bo'lib xizmat qildi. Universitet muhitida aynan ekzistensial intellekt (9-blok) talabaning o'z sohasining ijtimoiy va global ahamiyatini anglashi uchun javobgardir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Psixologiya fanida qobiliyatlar muammosi uzoq vaqt davomida yagona umumiy omil sifatida tushunib kelindi. Biroq, 1983-yilda Xovard Gardner o‘zining "Frames of Mind" asarida intellektning ko‘p qirraliligini isbotladi. Gardnerning fikricha, intellekt yagona emas, balki inson miyasining turli sohalarida joylashgan mustaqil tizimlar majmuidir.

O‘zbekistonlik psixolog olimlar E.G‘oziyev, G‘.Shoumarov va M.Davletshinlar ham shaxsning individual xususiyatlari shakllanishida ijtimoiy muhit va pedagogik yondashuvning o‘rnini yuqori baholaganlar. Shunga qaramay, Gardner nazariyasining 9-bloki bo‘lmish ekzistensial intellektning oliy ta’limdagi roli mamlakatimiz psixologiyasida hali yetarlicha monografik o‘rganilmagan.

9 TA INTELLEKT TURINING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK TAHLILI (2 bet)

- Lingvistik intellekt: Bu turdagi talabalar uchun ma'ruza va kitob bilan ishlash qulay. Ular so'zlar orqali dunyoni idrok etishadi.
- Mantiqiy-matematik intellekt: Ular uchun darsda tizimlilik, algoritmlar va isbotlar muhim.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

- Fazoviy-vizual intellekt: Agar o'qituvchi doskada faqat yozsa-yu, chizmalar ishlatmasa, bu talabalar ma'lumotning 50%ini yo'qotadi. Ularga infografika va taqdimotlar hayotiy zaruratdir.
- Tana-kinestetik intellekt: Bular "qo'li bilan bajarib o'rganadigan" talabalardir. Ular darsda harakat qilishni, tajribalar o'tkazishni yoqtirishadi.
- Musiqiy intellekt: Ritm va tovush orqali axborotni eslab qolishadi. Psixologik jihatdan, fon musiqasi ostida ishlash ularning samaradorligini oshiradi.
- Interpersonal intellekt: "Jamoaviy o'yinchi"lar. Bular uchun seminar va debatlar eng yaxshi o'rganish muhitidir.
- Intrapersonal intellekt: Yolg'iz ishlashni xohlovchi, o'z-o'zini chuqur tahlil qiluvchi talabalar. Ularga mustaqil tadqiqot ishlari berilishi maqsadga muvofiq.
- Naturalistik intellekt: Tizimlashtirish, klassifikatsiya va atrof-muhit bilan bog'liqlikni qidirishadi.
- Ekzistensial intellekt: Bu talabalar darsda eng qiyin savollarni berishadi: "Bu mavzuning insoniyat uchun foydasi nima?". Ularda global dunyoqarash shakllangan bo'ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot universiteti talabalari o‘rtasida o‘tkazildi. Diagnostika jarayonida Gardnerning standartlashtirilgan "Multiple Intelligence Checklist" so‘rovnomasining 9 blokli varianti qo‘llanildi. Har bir blok talabaning ma’lum bir qobiliyat turiga moyilligini 10 ballik tizimda aniqlashga xizmat qildi. Tadqiqotda jami 100 nafar talaba ishtirok etdi.

TADQIQOT NATIJALARI VA STATISTIK TAHLIL

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, universitet talabalari o‘rtasida dominant intellekt turlari turlicha taqsimlangan.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

T/r	Intellekt turi	Ko‘rsatkich (%)	Ta’limiy ehtiyoj
1	Interpersonal	28%	Jamoaviy loyihalar
2	Vizual-fazoviy	20%	Multimedia materiallari
3	Lingvistik	12%	Ma’ruza va matn
4	Ekzistensial	10%	Muammoli munozaralar
5	Kinestetik	15%	Laboratoriya va amaliyot
6	Qolgan turlar	15%	Individual yondashuv

Ushbu statistika an’anaviy ta’lim metodlari (asosan ma’ruza) talabalarning faqat kichik bir qismini qamrab olishini isbotlaydi.

MUHOKAMA

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’limda talabaning "qobiliyatsizligi" ko‘p hollarda o‘qituvchining metodikasi talabaning dominant intellektiga mos kelmasligidan kelib chiqadi. Masalan, kinestetik intellekti yuqori talabaga 2 soatlik nazariy ma’ruza zerikarli va samarasiz tuyuladi. Ekzistensial intellekti ustun talaba esa "Nima uchun?" degan savoliga javob topmaguncha fanni o‘zlashtirmaydi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

✓ Ochiq darslar va ilmiy tahlillar shuni isbotladiki, Gardner nazariyasini darslarga tatbiq etish talabalar faolligini 35-40 foizga oshiradi. Tavsiyamiz:

✓ Har bir fan bo'yicha "multimodal" o'quv dasturlarini yaratish.

✓ Talabalarni baholashda ularning dominant intellektini hisobga oluvchi alternativ topshiriqlar joriy etish.

✓ O'qituvchilar uchun "Multiple Intelligence" bo'yicha maxsus treninglar tashkil qilish

✓ Universitetlarda har bir talabaning "Intellektual profili"ni shakllantirish va tyutorlarga taqdim etish lozim.

✓ Pedagoglar dars o‘tishda kamida 3-4 xil intellekt kanaliga (vizual, audio, mantiqiy, interpersonal) bir vaqtda ta’sir qiluvchi metodlarni tanlashi kerak.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

✓ Baholash tizimida talabaga o‘z bilimini namoyish etish usulini tanlash imkonini berish (masalan, referat yoki amaliy loyiha).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
2. Gardner, H. (1999). Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century. Basic Books.
3. G‘oziyev, E.G. (2010). Umumiy psixologiya. Toshkent.
4. Shoumarov, G‘.B. (2015). Psixodiagnostika metodikasi. Toshkent.
5. Armstrong, T. (2018). Multiple Intelligences in the Classroom. ASCD.
6. Ziyo.net elektron sayti
7. Google